

GLOBALIZACIJA TERORIZMA I OPASNOSTI PO BOSNU I HERCEGOVINU

Dr. sc. Vlado Azinović, redovni profesor

Fakultet političkih nauka Univerzitet u Sarajevu
Skenderija 72, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
vlado.azinovic@fpn.unsa.ba

Sažetak

U ovom poglavlju pokušavaju se objasniti ključni trendovi vezani za globalizaciju terorizma i njegovu moguću lokalizaciju u Bosni i Hercegovini i na Zapadnom Balkanu. Najneposrednija poveznica BiH s globalizacijom terorizma fenomen je odlazaka građana BiH na ratišta u Siriju i Irak, od 2012. do 2016. godine. Mogući povratak tih ljudi u BiH, kao i ostanak u zemlji “neostvarenih” boraca koji se nisu uspjeli domoći bliskoistočnih ratišta, te širenje ideologije na kojoj su svi zajedno radikalizirani i vrbovani za njenu provedbu nasiljem, ključni su elementi koji se moraju razmotriti pri procjeni moguće prijetnje od terorizma u BiH. Iako su odlasci u Siriju i Irak prestali, ideološki narativ koji ih je poticao i dalje je vidno prisutan, a domaće društvo pasivizirano i nespremno odgovoriti na takvu vrstu izazova. Nefunkcionalna država i neuspjelo, gubitničko društvo, olakšavaju moguću pojavu terorizma, ostavljajući tako policiju i pravosuđe kao svoju posljednju liniju obrane.

Ključne riječi: terorizam, strani borci, Sirija, ISIL, BiH

Prema različitim procjenama, u svijetu je tokom 2016. godine izvedeno između 2.000 i 10.000 terorističkih i pobunjeničkih napada – u prosjeku između 5 i 27 napada dnevno, odnosno po jedan svake 43 minute ili svakih 5 sati – ovisno o tome kojoj od ponuđenih aproksimacija odlučimo više vjerovati.¹

Irak, Sirija, Afganistan, Pakistan i Turska države su koje su u 2016. godini bile najviše izložene terorizmu, a na udaru su najčešće bili vojska i policija te ciljevi u naseljenim mjestima (tipično “meke mete” – tržnice, gradski trgo-

¹ Ovakve procjene, i razlike u ponuđenim brojkama, obično ovise od najmanje dva faktora – od toga kako se definira terorizam i od toga tko broji incidente. U oba slučaja nepodudarnosti su znatne. Detaljnije o ovome u: IntelCenter Database, *2016 Global Stats*, <https://icd.intelcenter.com> (pristupljeno 14. 4. 2017.).

vi, trgovački centri, javna okupljanja, škole, hoteli i odmarališta, prijevozna sredstva, vjerski objekti...).

U ovim napadima je poginulo ili ranjeno više od 25.000 ljudi.

Nijedan od navedenih terorističkih incidenata u 2016. godini nije se dogodio u Bosni i Hercegovini. Ova činjenica ne bi bila posebno zanimljiva da se u domaćoj i inozemnoj javnosti već godinama ne stvara dojam o velikoj i neposrednoj izloženosti BiH upravo ovakvom tipu ugroze. U stvaranju takve psihoze posebno prednjači dio političkih elita i medija, koji su gotovo potpuno preuzeli interpretaciju ove vrste narativa, često s vrlo malo ili nikakvog uvida u činjenice. Posljedično, ali paradoksalno, dovedeni smo tako u situaciju da danas ne moramo objašnjavati uzroke pojavnosti terorizma u Bosni i Hercegovini u 2016., nego razloge njegova izostanka.

Za potrebe ove analize moguće ih je navesti najmanje tri: (1) Bosna i Hercegovina objektivno nije izložena opasnosti od terorizma na način i u obimu na koji se to uporno sugerira; (2) sigurnosne agencije u BiH dobro rade svoj posao i značajna su smetnja aktivnostima pojedinaca i skupina koje bi se mogle angažirati u aktima terora, a sasvim je moguće da je zemlja ostala pošteđena terorizma; (3) zahvaljujući sreći i slučajnosti, jer u 2016. godini ovdje nitko nije dovoljno ozbiljno želio niti je bio u stanju "uspješno" izvesti teroristički napad.

Tvrđnje o povezanosti Bosne i Hercegovine odnosno njenih građana s terorizmom bez sumnje jesu preuveličane, ali ipak nisu proizvod samo pukog konstrukta stvarnosti. Ideologija koja je ovdje uvezena tokom rata 1992-1995, dolaskom stranih boraca i misionara s Bliskog istoka, iz zemalja Magreba i imigrantskih zajednica u Zapadnoj Europi, dva je desetljeća kasnije od zemlje destinacije za strane ratnike Bosnu i Hercegovinu učinila zemljom njihova porijekla. Ta se ideologija više ne može smatrati uvezenom jer je u međuvremenu ovdje postala autohtonom. Njeni glavni autoriteti više nisu stranci, nego su to domaći ljudi. Uz to, od završetka rata do danas, trag počinitelja najvećeg broja terorističkih napada koji su se dogodili u BiH (u Mostaru, Srednjoj Bosni, Bugojnu, Sarajevu, Rajlovcu i Zvorniku) vodio je, manje ili više izravno, do upravo takvih ideoloških zajednica, u zemlji i u dijaspori. Posljednji vidljiv oblik takve ideološke radikalizacije pojavio se u vezi s odlascima građana BiH u građanski rat u Siriju, odnosno njihovim pristupanjem naoružanim pobunjeničkim formacijama koje je Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda proglasilo terorističkim.²

² Rezolucija UN-a 2178 (2014) usvojena na 7272. sastanku Vijeća sigurnosti, 24. 9. 2014. godine.

Znatan dio građana BiH ili osoba porijeklom iz ove zemlje po dolasku u Siriju priključio se skupini koja sebe naziva Islamskom državom u Iraku i Levantu (ISIL). Radi se o koaliciji četrdesetak naoružanih pobunjeničkih skupina koje djeluju u oružanom sukobu i kontroliraju dijelove teritorija u Siriji i Iraku, ali i o terorističkoj organizaciji koja nadahnjuje, potiče i organizira terorističke napade svojih sljedbenika izvan teatra ratnih operacija. Uz to, ISIL je društveni fenomen koji vještim korištenjem socijalnih mreža, interneta i enkriptiranih aplikacija za komunikaciju uspijeva modelirati i diseminirati svoj ideološki narativ prema različitim ciljanim skupinama, na više jezika i s globalnim dosegom.

Dijelom i zbog toga, pozivima za dolazak u Islamsku državu u proteklih se nekoliko godina odazvalo skoro 43.000 stranih boraca, od kojih oko 8.000 iz „zapadnih“ zemalja. Dobrovoljci su došli iz najmanje 120 država, a u jednom trenutku (2014.) priliv stranih ratnika dostizao je i po 2.000 ljudi mjesečno. Tokom 2016. broj novih dolazaka opao je na ispod 50 mjesečno.³

Uz ove sunijske dobrovoljce, koji su se tipično priključivali ISIL-u ili skupini Džabhat Fatah al-Šam (ranije Al-Nusra Front), u Siriji i Iraku je i oko 20.000 šijskih (stranih) boraca, od pripadnika libanonskog Hezbollaha do iranskih (paravojnih i regularnih) formacija, koji se bore na strani režima sirijskog predsjednika Bašara al-Asada. Potporu režimu davale su i različite kršćanske milicije.

Prema procjenama sigurnosnih agencija u regiji, od 2012. do 2016. godine oko 950 osoba porijeklom sa Zapadnog Balkana otišlo je na ratišta u Siriju i Irak. Među njima je i znatan dio neborbenog stanovništva – žena, djece i starijih osoba. Najmanje četvrtina ovog zapadnobalkanskog kontingenta došla je iz dijaspore, najčešće zemalja Europske unije, posebno onih iz njemačkog govornog područja. Među njima je znatan broj osoba s dvojnim državljanstvima ili samo državljanstvima zemalja izvan regije u koje su se vremenom uselili. Ova pojava otežava precizno utvrđivanje broja stranih boraca iz većine zemalja regije (Tabela 1).⁴

Općenito, moglo bi se reći kako je pojava odlazaka na strana ratišta u regiji najprimjetnija u zemljama s nefunkcionalnim i potkapacitiranim administra-

³ Više o ovome u: *Protecting America From The Threat Of ISIS*, United States Senate Committee On Homeland Security & Governmental Affairs One Hundred Fourteenth Congress, Second Session, May 26, 2016, <https://www.hsdl.org/?view&did=799302> (pristupljeno 4. 12. 2016.).

⁴ Poseban problem predstavlja pojava da jedan broj ovih osoba (bez obzira na to čija državljanstva formalno imaju) na ratišta u Siriju i Irak putuju iz zemalja izvan regije. Za takve odlaske domaće sigurnosne agencije obično doznaju tek znatno kasnije, i to kroz kontakt s partnerskim agencijama iz Europske unije.

cijama, izraženom korupcijom i nepotizmom, te s primjetnim nedostatkom političke odgovornosti i do kraja nerazriješenim unutrašnjim sukobima koji pogoduju nastanku fragmentiranih i neuspjelih društava, okrenutih samima sebi i vlastitoj prošlosti. Takve su karakteristike najvidljivije u Bosni i Hercegovini, Makedoniji i na Kosovu, gdje su konteksti u kojima se javlja ovaj fenomen presudno određeni dinamikom nezavršenih ratova. Upravo iz ovih zemalja potječe i najveći dio zapadnobalkanskih dobrovoljaca u građanskom ratu u Siriji.

No i u takvim se sredinama pokazalo da su odlasci na strana ratišta ipak bili pojava kratkog daha jer je ovaj trend gotovo potpuno zaustavljen krajem 2015. i početkom 2016. godine.

Tabela 1: Borci sa Zapadnog Balkana u Siriji/Iraku, 2012-2016⁵

Država	Ukupno 2012-2016	Povratnici	Poginuli	Još u Siriji/Iraku
Albanija	140	44	20	76 (uključujući 12 žena + 32 djece)
Bosna i Hercegovina	240	50	70	120 (uključujući 53 žene + 30 djece)
Crna Gora	20	-	5	15
Kosovo	316	117	58	141
Makedonija	140-150	72-86	25	do 25
Srbija	43-100	11	11	21

Od 2012. do 2016. godine u vezu s odlascima u Siriju moglo se dovesti oko 240 odraslih osoba (180 muškaraca i 60 žena) porijeklom iz Bosne i Hercegovine, kao i znatan broj djece i maloljetnika, starosne dobi od 5 mjeseci do 17 godina.

U međuvremenu, oko 70 tih osoba je poginulo, približno 50 ih se vratilo u BiH ili neku od zapadnoeuropskih država. Sredinom 2017. godine uz bliskoistočna ratišta još je bilo oko 120 punoljetnih osoba iz BiH ili dijaspore – muškaraca i žena, te neutvrđen broj djece (pretpostavlja se da ih je oko 30).

Većina ovih osoba formalno su državljani BiH. Neke osim matičnog imaju i naknadno stečena državljanstva drugih zemalja, a jedan dio ih ima samo strana državljanstva.⁶

⁵ Procjene navedene u Tabeli 1 temelje se na podacima koje su za potrebe ovog teksta dostavile sigurnosne agencije iz zemalja regije, kao i na temelju podataka objavljenih u javnosti. Otuda nepodudarnost u nekim slučajevima.

⁶ U posljednjem slučaju radi se o osobama koje su rođene u BiH, ali koje su pri primitku u novo državljanstvo odlučile, ili su bile administrativno primorane, odreći se državljanstva

Policijske agencije u BiH i jedno nezavisno istraživanje utvrdili su pojedinačne identitete ovih osoba.⁷ To je važno napomenuti zbog toga što se posljednjih nekoliko godina u inozemstvu pojavilo više procjena o broju boraca iz BiH na ratištima u Siriji i Iraku koje nisu bile utemeljene na uvidu u činjenice, a vremenom su postale referentne i koriste se kao opća mjesta, po automatizmu i bez provjere. Takve su procjene, tipično, u strane borce iz BiH uključivale žene, djecu i starije osobe.⁸

Uvid u osobne podatke ovih osoba sugerira kako se većinom radi o ljudima s oskudnim formalnim obrazovanjem, najčešće tek završenom osnovnom školom, s ograničenim radnim sposobnostima i iskustvom, bez stalnog zaposlenja i često s brojnim obiteljima. Među njima je i znatan udio osoba sklonih antisocijalnom ponašanju i raznim oblicima prijestupništva, obično podložnih ovisnosti o narkotičkim sredstvima i alkoholu. Uočljivo je i prisustvo osoba koje su patile od posljedica narušenog mentalnog zdravlja, tipično od raznih oblika poremećaja strukture ličnosti.⁹

Najveći dio ovih osoba (95%) živio je na teritoriju Federacije BiH, obično u poznatim selefijskim mikrozajednicama, ali i u onim novijim, nastalim posljednjih godina oko takozvanih paradžemata ili paramesdžida, kao i u većim gradovima. Iseljeni muškarci iz BiH su prosječne dobi od 31, a žene 30 godina, što je znatno više od europskog prosjeka. Ova bi se činjenica mogla pripri-

BiH.

⁷ Azinović, V. i Jusić, M., *Novi zov rata u Siriji i bosanskohercegovački kontingent stranih boraca*, Atlantska inicijativa, Sarajevo 2016. Ako nije drugačije naznačeno, većina statističkih pokazatelja vezanih za bosanskohercegovački kontingent u Siriji i Iraku preuzeta je iz ove studije.

⁸ Kada je riječ o udjelu građana Bosne i Hercegovine u kontingentu stranih boraca u Siriji i Iraku, većina autora najčešće navodi da ih je tamo 330, kako je to početkom 2015. godine objavio Međunarodni institut za studije radikalizacije iz Londona (ICSR). Iako ostaje nejasno koji su izvori korišteni u tom izračunu, ova procjena se i dalje, više od dvije godine nakon prvog objavljivanja, često koristi u prikazima broja stranih boraca porijeklom iz BiH. Na samom isteku 2015. godine Ujedinjeni narodi su objavili službeni dokument u kojem se navodi kako se na ratištima u Siriji i Iraku nalazi 217 građana Bosne i Hercegovine. Ni u ovom izvještaju se ne navodi izvor od kojega je preuzeta ova brojka, ali se čini da su se njegovi autori koristili podacima iz studije *Zov rata u Siriji – bosanskohercegovački kontingent stranih boraca* (Atlantska inicijativa, Sarajevo, 2015). Naime, u tom se izvještaju navodi kako je od kraja 2012. do kraja 2014. godine na ratištima u Siriji i Iraku boravilo 156 muškaraca, 36 žena i 25-ero djece iz BiH, odnosno ukupno 217 osoba. Ostaje nejasno zašto je izvještaj Ujedinjenih naroda upravo tu brojku (217) naveo kao “službeno priznat broj stranih boraca iz najugroženijih zemalja članica”, iako se radi o akademskom istraživanju, kao ni zašto su među “strane terorističke borce” iz Bosne i Hercegovine ubrojani žene i djeca.

⁹ Prethodna kriminalna prošlost i problemi povezani s narušenim mentalnim zdravljem opaženi su kao zajednička karakteristika u većini kontingenata stranih ratnika u Siriji i Iraku.

sati migracijskom trendu koji je od druge polovine 2013. godine primjetan u dijelu domaćih selefijskih zajednica iz kojih se prema Siriji i Iraku iseljavaju cijele obitelji, u nekim slučajevima i po tri generacije. Istom trendu se vjerovatno može pripisati i tamošnje veliko prisustvo žena iz BiH, dvostruko veće od europskog prosjeka.¹⁰

Pojava obiteljskih iseljavanja izravna je posljedica ideološke pripreme (radikalizacije) ovih ljudi za odlaske. Bez obzira na to je li se odvijala u BiH ili u dijaspori, ta je priprema neizostavno uključivala jasnu sugestiju kako se radi o vjerskoj dužnosti da se učini *hidžra*, po uzoru na poslanika islama Muhammeda, koji se 622. godine iselio iz Meke, sredine koju je doživljavao kao nevjerničku, i migrirao u Medinu, gdje je uspostavio novu zajednicu sljedbenika. Preseljenje u islamsku državu u nastanku za ove je ljude značilo ispunjenje Božjeg naloga ili pogodan izgovor kojim su, sebi i drugima, opravdavali želju da nepovoljnu stvarnost u matičnoj zemlji zamijene anticipacijom boljeg života što ga je trebala donijeti budućnost u hilafetu (kalifatu).

Pojednostavljeno gledano, mnogi su bježali od loših brakova, nasilnih muževa i očeva, od zakona, ovisništva o drogama i od dugova, te odlazili u potragu za mužem ili ženom, za avanturom, pripadanjem i smislom, iz uvjerenja da se ispunjava Božji nalog i s nadom da će postizanjem statusa šehida ili mučenika prevariti smrt i zaraditi vječni život i naslade u džennetu (raju).

Za analizu sigurnosnih prilika u Bosni i Hercegovini, pa i šire, u ovom bi trenutku bilo važno razumjeti kakvu vrstu sigurnosnog izazova mogu predstavljati ovakvi ljudi, ali i daljnje širenje ideologije koja ih je potaknula na

¹⁰ Udio žena iz BiH među onima za koje se smatra da su u Siriji i Iraku postupno je ali stalno rastao. Vjeruje se da je od kraja 2012. do 2014. godine tamo boravilo 36 žena, koje su tada činile nešto manje od 20% bosanskohercegovačkog kontingenta. Ukratko, svaka peta osoba bila je žena. Od kraja 2014. do kraja 2015. godine, po našim procjenama, još 25 žena otputovalo je u Siriju i Irak, čime je njihov udio u tamošnjem kontingentu građana BiH porastao na četvrtinu (24,5%). Uzme li se u obzir broj žena koje su u međuvremenu poginule ili su se vratile u Bosnu i Hercegovinu, dijasporu ili u neku od zemalja regije, autori pretpostavljaju da je na kraju 2015. godine njihov udio u preostalom bosanskohercegovačkom kontingentu u Siriji i Iraku dostigao 36,6%, odnosno da je svaka treća osoba u toj zajednici žena. I konzervativnije, službene procjene ukupnog broja osoba porijeklom iz BiH na tom prostoru sugeriraju da je udio žena veći od 30%. To je znatno više od prosjeka među ostalim skupinama koje su stigle iz Europske unije i gdje je svaka šesta osoba žena, a njihov ukupni udio 17%. Najviše žena je u kontingentima iz Francuske (22%) i Njemačke (20%). Od zemalja regije, masovniji odlasci zabilježeni su u kontingentima s Kosova (od 314 Kosovara 38 su žene), iz Albanije (među 150 Albanaca u Siriji i Iraku između 13 i 29 su žene) i Makedonije (10%). Među preostalim osobama s Kosova koje se u proljeće 2016. godine još nalaze u Siriji i Iraku također je visok udio žena, oko 33%, dok je u tamošnjem preostalom kontingentu Kosovara oko 46% neborračke populacije.

preseljenje u Siriju i Irak. Da bi se to postiglo, čini se neophodnim uzeti u obzir nekoliko ključnih faktora.

Povratnici s ratišta i “neostvoreni” ratnici

Od početka 2016. godine, a vezano za razvoj prilika u Siriji i Iraku, gdje ISIL postupno gubi teritorij na kojem je pokušao uspostaviti islamsku državu, kao i za eskalaciju terorizma na Zapadu, u javnosti je primjetno sve više dramatičnih upozorenja o tome kako će strani borci, povratnici s bliskoistočnih ratišta, u godinama što dolaze predstavljati stvarnu i neposrednu opasnost, pogotovo za države Europske unije.

Sredinom 2016. godine Europol je objavio kako se oko 2.000 ovih ljudi već vratilo u EU, a najviše u Veliku Britaniju, Švedsku i Italiju.¹¹ Europski dužnosnici tvrde kako “ISIL već ima između 60 i 80 operativaca raspoređenih u EU koji pripremaju napade”, te kako “instruira sljedbenike u Europi da ne dolaze u Siriju i Irak nego da napade izvode u matičnim sredinama”. Direktor američkog Saveznog istražnog ureda (FBI) James Comey upozorio je da će se u idućih dvije do pet godina svijet suočiti s još neviđenom „dijasporom terorista“ (iz Sirije i Iraka).¹²

Kako god da zvuče, ova upozorenja nisu samo puke projekcije budućnosti i dobrim su dijelom utemeljena na uvidu u ključne trendove opažene u posljednjih nekoliko godina.

Naime, od 2013. do kraja 2016. godine u Europskoj uniji, Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji pripremano je, pokušano ili izvedeno 139 terorističkih napada koji se mogu dovesti u vezu s događajima u Siriji i Iraku. Od ukupno 282 osobe koje su sudjelovale u ovim terorističkim aktivnostima, njih 50 (17,7%) bili su povratnici sa sirijskih i iračkih ratišta. Europski povratnici izravno su odgovorni za smrt 166 osoba koje su stradale u tim napadima.

Među povratnicima koji su se angažirali u pripremi, pokušaju ili izvedbi terorističkih napada u matičnim zemljama do sada je bilo najviše Belgijanaca (13,5%) i Francuza (10,6%). U skoro 60% ovih napada počinitelji su djelovali samostalno.¹³

¹¹ Rob Wainwright, direktor EUROPOL-a, upozorio je kako se “Europa suočava s generacijski dugom borbom protiv hiljada stranih boraca koji se vraćaju iz Sirije i Iraka... Oni predstavljaju jasnu i realnu prijetnju i novi napadi su gotovo potpuno izvjesni.” Više o ovome u: “Isis ‘could use women and children returning from Iraq and Syria to carry out suicide attacks in Britain’,” *Daily Mail*, 18 November 2016.

¹² “FBI director warns of upcoming massive “terrorist diaspora,” *CBS News*, 27 September 2016.

¹³ *Terrorist Attacks, Failed Attacks and Plots in the West linked to the Syrian- Iraqi Context (2013-2016)*, Center for the Analysis of Terrorism, Paris, March 2017, <http://cat-int.org/wp->

Nakon razdoblja obuhvaćenog ovom statistikom, na Zapadu se do polovine 2017. godine dogodila serija novih napada povezanih sa sirijsko-iračkim konfliktom – od napada u novogodišnjoj noći na noćni klub u Istanbulu, preko onog na francuske vojnike u Parizu (ispred Muzeja Louvre i zračne luke Orly), te na prolaznike i policajce ispred sjedišta britanskog parlamenta u londonskom Westminsteru. Posredno ili izravno, sve ove napade i napadače nadahnuo je ili potaknuo ISIL.

Kao i većina zemalja koje se suočavaju s fenomenom odlazaka svojih građana na strana ratišta, Bosna i Hercegovina i dalje nema standardizirane alate pomoću kojih bi mogla pouzdanije procijeniti da li i kakvu opasnost predstavlja svaka od približno 50 osoba koje su se do sada vratile iz Sirije i Iraka. Evaluacija je otežana i time što značajan dio povratnika ne boravi stalno u BiH. Uz to, broj i namjere onih koji će se tek vratiti potpuna su nepoznanica. Dodatni razlog za brigu su tvrdnje povratnika da ISIL od svih stranih ratnika koji su došli iz Europe traži da počnu izvoditi terorističke napade čim se vrate u matične sredine.¹⁴

Više od dvadeset povratnika koji su boravili na stranim ratištima, nakon što je sredinom 2014. godine uvedena kriminalizacija takve prakse, procesuirano je do sada pred Sudom BiH i uglavnom osuđeno na blaže kazne – često na godinu dana zatvora, u zamjenu za priznanje krivnje i obavezu svjedočenja u drugim sličnim procesima. Dio povratnika tako je, barem privremeno, dezangaziran iz nasilja, ali nema pouzdanih pokazatelja o tome da li bi te osobe mogle istodobno odustati od ranijih ideoloških uvjerenja.

Još je uvijek neizvjesno kako će se na zatvorski sistem u BiH odraziti ulazak većeg broja osuđenika s radikalnim pogledima na svijet. Ovdje za sada nema posebnih pravila, preporuka niti provjerene prakse za određivanje mjesta ovakvih kažnjenika u zatvoreničkoj populaciji. Činjenica da još uvijek ne postoje ni posebni programi za rehabilitaciju i socijalnu reintegraciju ovakvih osoba dodatno zabrinjava.

Iskustvo drugih država pokazuje kako su zatvori jedno od mjesta gdje se radikalizacija u nasilni ekstremizam događa najmasovnije i najbrže. Dio zatvo-

content/uploads/2017/04/Terrorist-attacks-Report-2013-2016.pdf (pristupljeno 27. 3. 2017.).

¹⁴ Sigurnosne službe u Europskoj uniji procjenjuju da se s ratišta u Siriji i Iraku do sada vratilo između 25 i 40% stranih boraca. Njemački povratnik iz Sirije, Harry S., ispričao je u razgovoru za *Spiegel* kako se od svakog europskog borca traži da izvede teroristički napad kada se vrati u domovinu. Više o ovome u: Hubert Gude and Wolf Wiedmann-Schmidt, "Back from the 'Caliphate': Returnee Says IS Recruiting for Terror Attacks in Germany", *Spiegel*, 16 December 2015, <http://www.spiegel.de/international/world/german-jihadist-returns-from-syria-and-gives-testimony-a-1067764.html#spRedirectedFrom=www&referrer=https://t.co/GfdFKw5Rw3> (pristupljeno 23. 12. 2015.).

renika mogao bi prihvatiti osuđene povratnike iz Sirije i Iraka kao autentične i dokazane autoritete te im prepustiti ili nametnuti ulogu vođa i uzora koji se slijede i slušaju. Priliv ovakvih osuđenika u zatvorski sistem, koji nije potpuno spreman za njihov prihvata, mogao bi otvoriti novu platformu za proces ideološke radikalizacije i vrbovanja. Osim toga, povratnici s ratišta mogli bi se u zatvorima povezati s kriminalcima spremnim za novac nabaviti oružje i eksploziv ili pružiti usluge ilegalnog transporta ljudi i materijalnih sredstava preko granica BiH.

Za sada nema saznanja da je bilo tko od bosanskohercegovačkih povratnika bio aktivno uključen u aktivnosti povezane s terorizmom. Jedan od njih bio je istraživao u vezi s napadom na policijsku stanicu u Zvorniku 2015. godine, ali nije bilo dokaza da je na izravan način utjecao na aktivnosti počinitelja. Drugi povratnik je izbjegavao pojavljivanje pred Sudom BiH gdje mu se sudilo za sudjelovanje u stranoj paravojnoj formaciji i naoružan se odmetnuo u teško pristupačno područje u Srednjoj Bosni. U trenutku privođenja pored sebe je imao automatsku pušku s metkom u cijevi, ali su ga pripadnici specijalne policijske jedinice koja je izvela akciju spriječili da upotrijebi oružje.

Dijelu političkih elita i medija posebno su zanimljive procjene o mogućim novim povratnicima koji bi, kako se najavljuje, trebali pohrliti prema BiH i regiji kada konačno (i uskoro) propadne projekt islamske države u Siriji i Iraku.¹⁵ Iako se najavljuje dolazak "hiljada boraca Islamske države" u BiH, u vrijeme nastanka ovog teksta (sredina 2017. godine) u Siriji i Iraku ih je tek nešto više od stotinu, uključujući žene i djecu. Znatno dio ih nema putne isprave, a u nekim slučajevima ni bilo kakve osobne dokumente, što praktično onemogućava njihovo putovanje izvan područja konflikta. Dio ovih iseljenika sam je uništio osobne dokumente Bosne i Hercegovine u ritualnom obredu kojim su simbolično obilježili raskid svojih veza sa (za njih) nevjerničkom sredinom iz koje su potekli. Nekima su osobni dokumenti oduzeti pri ulasku u oružane formacije kojima su se priključili. Uz sve navedeno, treba dodati kako putovanja u bilo kojem smjeru znatno otežava intenzitet borbi koje se vode na teritoriju koji je još uvijek pod kontrolom ISIL-a i drugih militantnih formacija u građanskom ratu u Siriji. Zbog svega navedenog, čini se racionalnim pretpostaviti kako nekog velikog i nekontroliranog povratka ratnika u Bosnu i Hercegovinu neće biti.

Uz povratnike iz Sirije i Iraka, počinitelji najvećeg broja terorističkih napada na Zapadu do sada su bile osobe koje iz raznih razloga nisu mogle, ili su

¹⁵ "Grabar-Kitarović: Iz tzv. Islamske države u BiH se vraća tisuće boraca", *Večernji list*, 6. 12. 2016. "BiH postaje glavni centar za islamističke ekstremiste, mijenja se i kulturološka slika Sarajeva i okolice", *Večernji list*, 5. 12. 2016.

bile spriječene, otputovati na bliskoistočna ratišta. Domaće policijske agencije znaju za više takvih neostvarenih ratnika koji su još uvijek u BiH.

Osobama koje muči takav nepremostiv procjep između želja i mogućnosti ISIL svakodnevno nudi mogućnost za iskupljenje: “Ako niste u stanju napraviti improviziranu eksplozivnu napravu ili naći metak, izdvojite nevjernika... Razbijte mu glavu kamenom, zakoljite ga nožem, pregazite ga autom, bacite ga s neke uzvisine, udavite ga, ili otrujte. Ne oklijevajte. Budite nemilosrdni. Ako ni to ne možete, spalite mu kuću, auto, dućan, ili mu uništite žetvu”, do sada je bezbroj puta ponovljena poruka koju je u ljeto 2014. godine iz Sirije uputio glasnogovornik ISIL-a Abu Muhammad al-Adnani as-Shami.

Nekoliko mjeseci kasnije poruku sličnog sadržaja i lokaliziranu na Balkan u Siriji su u kameru i mikrofon izgovorili borci iz regije, na albanskom, bosanskom i srpskom jeziku. Onima koji ne mogu učiniti hidžru i prijeći u kalifat alternativu je ponudio Ines Midžić (rođen 1990. godine), bivši student Pedagoškog fakulteta u Bihaću i aktivist tamošnje nevladine organizacije “Solidarnost”, koji se iz Sirije najčešće oglašava kao Abu Salahuddin el-Muhajer ili, kao u ovom filmu – Salahuddin al-Bosni.¹⁶

“Pa, borite se tamo (na Balkanu, op. a.)! Borite se protiv njih (nevjernika, op. a.)! Ako možete, postavljajte im eksplozive ispod auta, u njihovim kućama, svima njima. Ako možete, uzmite otrov neki, stavite im u piće, u jelo. Neka crknu! Neka crknu od muke i otrova! Ubijajte ih na svakom mjestu i gdje god stignete – po Bosni, po Srbiji, po Sandžaku. Vi to možete, Allah će vas pomoći. Allah pomaže malu skupinu vjernika”, poručio je Midžić u filmu naslovljenom “Honor is in Jihad” (“Čast je u džihadu”).¹⁷

Kao dodatan motivacijski poticaj u ovom propagandnom video-obraćanju pokušava se uspostaviti korelacija između osobne ili kolektivne patnje s općim narativom ISIL-a.

“Zgazite tu izdajničku vlast koja je mudžahedine koji su pomogli u obrani Bosne predala Amerikancima. U suprotnom, muslimanima će se ponovno dogoditi genocid kao onaj u Srebrenici, Goraždu, Mostaru...”, poručuje u istom video-uratku Jasmin Keserović (rođen 1994. godine u Zavidovićima), koji se u Siriji predstavlja kao Abu Muhammad al-Bosni.

Neostvarenim ratnicima s Balkana ISIL je dodatnu ideju za ispunjenje “plemenitih djela” ponudio u svom časopisu *Dabiq* od 9. augusta 2015: “Onaj koji ne može učiniti hidžru i preći u kalifat, može ubijati neprijatelje bilo gdje na Zemlji... Ništa ga ne sprečava da... napadne Ambasadu Japana u BiH...

¹⁶ “Umjesto na fakultetu, završili na ratištu”, *Dnevni avaz*, 16. 12. 2013.

¹⁷ Ovaj film je još uvijek dostupan na http://www.liveleak.com/view?i=d24_1433608825.

ili saudijske diplomate u Tirani, Sarajevu ili Prištini”, poručila je ISIL-ova medijska platforma.¹⁸

Ova vrsta poticajnog narativa bila je jasno prepoznatljiva i u dijelu javnih istupa Huseina Bilala Bosnića, koji su i danas dostupni na društvenim mrežama. Do hapšenja u jesen 2014. godine Bosnić je smatran jednim od najutjecajnijih selefijskih autoriteta u BiH, ali i izvan nje. “Ono što najviše razveseli Gospodara je kada njegov rob, onako bez pancira, uleti među nevjernike i puca sve dok ne bude ubijen... Zavrnuo rukave, ušao među nevjerničku vojsku ubijao i bio ubijen... Ubiti i biti ubijen – tako završavaju oni ... s kojima se mi trebamo ponositi do Sudnjeg dana”, govorio je Bosnić sljedbenicima, od kojih su neki završili u Siriji, ali ih je znatno veći dio još uvijek u Bosni i Hercegovini.¹⁹

Teško da ovakvi pozivi mogu presudno djelovati na razumne i stabilne osobe ili bitnije utjecati na njihov način razmišljanja i donošenja odluka. Sa znatno manje pouzdanosti možemo procijeniti šta bi se moglo dogoditi kada poruke sličnog sadržaja dođu do osoba koje su uskraćene za sposobnost kritičkog razmišljanja. Ne možemo znati kako bi se pozivi na nasilje u ime ispunjenja navodnog Božjeg naloga mogli odraziti na razmišljanje nestabilnih, spoznajno ograničenih ili mentalno oboljelih osoba, i posebno na njihovo ponašanje.

Kontinuitet ovakvih poziva na nasilje, kao i karakteristike ciljane skupine prema kojoj se usmjeravaju, s primjetnim udjelom osoba s psihosocijalnim problemima i vrlo upitnim spoznajnim sposobnostima, ne isključuje mogućnost da se neka od njih angažira u nasilje na način koji bi mogao ugroziti sigurnost Bosne i Hercegovine. Upravo iz takvog miljea potjecale su osobe koje su tokom 2015. godine izvršile dva teroristička napada i izazvale više incidenata u BiH.

Napad na policijsku stanicu u Zvorniku u aprilu 2015. i ubojstvo dvojice pripadnika Oružanih snaga BiH u Rajlovcu kod Sarajeva u novembru 2015. godine počinile su osobe koje se ne mogu smatrati tipičnim pripadnicima militantnih selefijskih skupina. U oba slučaja radi se o samostalno izvedenim napadima čiji su počinitelji bile mlađe, od ranije traumatizirane, nestabilne i ranjive osobe.

Uvid u pojedinosti vezane za oba slučaja sugerira kako je moguće da su se, tražeći pomoć za stanje u kojem su se nalazili, kroz socijalnu interakciju obojica napadača ranije samo “očevali” o neku od radikalnih selefijskih za-

¹⁸ “From the Battles of Al-Ahzāb to the War of Coalitions,” *Dabiq*, 9 August 2015, <https://azelin.files.wordpress.com/2015/09/the-islamic-state-e2809cdc481biq-magazine-11e280b3.pdf>, (pristupljeno 2. 10. 2015.).

¹⁹ Dokazni materijal Tužiteljstva BiH u procesu protiv Huseina Bosnića, Disk 1 – Hutba: Uspavani Bošnjaci.

jednica, okupljenih oko paradžemata u Briješću i Dubnici, ali da tu nisu bili potpuno prihvaćeni.

Sigurnosne službe nijednoga od njih nisu smatrale opasnim. Detalji iz istrage upućuju na mogućnost da je u oba slučaja neki vanjski “okidač” potaknuo osobne krize (poput akutne psihoze) koje su mogle navesti ove mladiće da posegnu za nasiljem. Međutim, ako su napadi bili spontani, a napadači izvan kruga mogućih ideološki radikaliziranih nasilnika, zanimljivo je da su i u stanju psihičke pomutnje i magnovenja za svoje mete izabrali policiju i vojsku – simbole države koji su od završetka rata 1995. godine u BiH najčešće bili na udaru terorističkih napada koje su izvodile osobe povezane s ovom identitetskom skupinom.²⁰

Medijski izvještaji o terorističkim napadima što ih izvode skupine i pojedinci potaknuti ideologijom ISIL-a obično uznemiruju javnost, a čini se kako su u BiH, u nekoliko navrata, poslužili kao “okidač” za dodatno uznemirenje osoba koje svakako imaju problema s održavanjem emotivne i, općenito, psihičke ravnoteže.

U prva 72 sata nakon terorističkog napada na Pariz u novembru 2015. godine u Bosni i Hercegovini je registrirano više anonimnih prijetnji podmetnutim bombama koje su se pokazale kao lažne. Nekoliko dana kasnije na policijsku stanicu u Zavidovićima bačene su tri ručne bombe, od kojih je jedna eksplodirala.²¹ Počinitelji ovih napada još uvijek nisu otkriveni.

Nakon napada u Parizu policiji poznat lokalni narkoman u ponoć je po centru Konjica hodao s kalašnjikovom, a pri hapšenju je uzvikivao parole podrške ISIL-u.²²

Nešto ranije u Sarajevu je uhapšena psihički oboljela osoba koja je ispred zgrade Predsjedništva BiH mahala zastavom ISIL-a. Za razliku od slučaja u Konjicu, gdje je počinitelj, porijeklom iz tamošnje ugledne obitelji, odmah pušten iz pritvora, ovom entuzijastu ISIL-a određena je prisilna hospitalizacija.²³

²⁰ For more on these cases, see Vlado Azinovic, “Bosnia and Herzegovina and the Nexus with Islamist Extremism,” AI-DPC BiH Security Risk Analysis, Policy Note # 05, Sarajevo, November 2015.

²¹ “Eksplorzija u Zavidovićima: Bačena bomba na policijsku stanicu, nema povrijeđenih”, *Dnevni avaz*, 24. 10. 2015, <http://m.avaz.ba/clanak/206605/eksplorzija-u-zavidovicima-bace-na-bomba-na-policijsku-stanicu-nema-povrijeđenih#sthash.uhhtySpv.dpuf> (pristupljeno 25. 10. 2015.).

²² “Konjic: Lukman Hadžihusejnović s ‘kalašnjikovom’ šetao čaršijom, a pri hapšenju veličao ISIL!” *Dnevni avaz*, 4. 12. 2015., <http://www.avaz.ba/clanak/208217/konjic-lukman-hadzihusejnovic-s-kalasnjikovom-setao-carsijom-a-pri-hapsenju-velicao-isil> (pristupljeno 4. 12. 2015.).

²³ “Ispred Predsjedništva BiH: Mahao zastavom koja podsjeća na ISIL-ovu”, *Slobodna Bosna*, 14. 12. 2015., http://www.slobodna-bosna.ba/vijest/24374/ispred_predsjeđnistva_bih_

Također u Sarajevu, početkom 2015. godine trojica muškaraca, među kojima je povratnik iz Sirije, od ranije poznat policiji po krađama, prevarama, nasilju, korištenju i ilegalnoj prodaji droge, prekinuli su džuma-namaz u jednoj gradskoj džamiji. Vođa te grupe imao je na sebi majicu ISIL-a.²⁴

Ovi slučajevi pokazuju koliko je danas teško predvidjeti tko bi se sve, kada, gdje i na koji način mogao angažirati u ideološki motivirano nasilje, uključujući terorizam. Terorizam klasičnog, hladnoratovskog razdoblja, imao je barem neke elemente predvidljivosti. Pojedinci i skupine za svoje su mete tipično birali ciljeve od simboličke vrijednosti za neprijatelje protiv kojih su se borili. Tako su IRA (Irska republikanska armija) i ETA (baskijska separatistička organizacije) napadale simbole država od kojih su se željeli odvojiti (vojsku, policiju, nacionalnu gardu, sudove, visoke državne dužnosnike Velike Britanije i Španjolske), dok su Crvene brigade i Frakcija Crvene armije (RAF) u Italiji i SR Njemačkoj napadale simbole liberalnog kapitalizma, odnosno klasne neprijatelje (političare, industrijalce, bankare i uspješne poslovne ljude). Terorizam je bio selektivan, mete brižljivo birane, a napadi izvođeni tako da se izbjegne stradavanje onih koji su smatrani nedužnima. Uz sve to, priželjkivan politički cilj ovih grupa, iako teško, ipak je bio ostvariv.

Terorizam motiviran ideologijom ISIL-a i sličnih skupina danas je neselektivan. Svi smo legitimna meta. Što više nas se ubije – to bolje. Pri tome nije uopće važno tko strada.

Očito je da postoji veza između objektivne ostvarivosti konačnog cilja terorista i obima nasilja koje se primjenjuje da bi se on postigao. Što je cilj ostvariviji, to je nasilje koje se koristi da bi se on postigao selektivnije, preciznije i usmjerenije na njegovu realizaciju. Kod skupina koje si za konačan cilj postavljaju ishode koji su u stvarnosti malo ili nikako mogući obim nasilja je neselektivniji, često potpuno bezuman.

Cilj ISIL-a i sličnih militantnih islamističkih skupina – uspostava globalne zajednice jednakih u pokoravanju Bogu i životu po Božjem nalogu – neostvariv je u objektivnoj stvarnosti. Zato nasilje koje ISIL koristi nastoji imati apokaliptične razmjere i dovesti do kraja svijeta koji, ovakav kakav je, ne može omogućiti postizanje konačnog cilja.

mahao_zastavom_koja_podsjeća_na_isil_ovu_foto.html (pristupljeno 15. oktobra 2015.), "Alen Tahmišćija na liječenju zbog psihičkih problema", *Nezavisne novine*, 15. 10. 2015., <http://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Alen-Tahmišćija-na-liječenju-zbog-psihičkih-problema/330938> (pristupljeno 15. 10. 2015.).

²⁴ "Incident u Sarajevu: Ekstremisti upali na džumu u džamiju Stara Breka!" *Dnevni avaz*, 23. 1. 2015., <http://www.avaz.ba/clanak/159962/incident-u-sarajevu-ekstremisti-upali-na-dzumu-u-dzamiju-stara-breka> (pristupljeno 24. 1. 2015.).

Narativ ISIL-a kao faktor ideološke radikalizacije i vrbovanja u nasilni ekstremizam

Narativ ISIL-a prepun je podsjećanja na stradanja muslimana kroz povijest. Nepravda, patnja i poniženje ključne su odrednice takvog tumačenja svijeta. Na taj se način nastoji potaći suosjećanje s kolektivnom identitetskom patnjom, a nasilje predstaviti kao jedino rješenje za otklanjanje posljedica povijesnih nepravdi. Nasilje je snaga koja obnavlja samopoštovanje i oslobađa kompleksa niže vrijednosti. Zato osveta za nepravde, stvarne ili umišljene, vjerovatno služi kao jači mobilizacijski potencijal od redukcionističkog tumačenja religije na koje se ovaj narativ poziva i oslanja.

Da bi ojačao ovaj žrtvovnički narativ, ISIL proizvodi konstrukte stvarnosti.

ISIL tako prepoznaje muslimane kao najveće žrtve današnjice – u Siriji, Iraku, Turskoj, Pakistanu, Afganistanu i Jemenu, ali propušta spomenuti da oni tamo stradavaju uglavnom u sukobima s drugim muslimanima. Uostalom, ISIL-ove žrtve uglavnom i jesu muslimani.

U ovoj redukcionističkoj naraciji ISIL Francusku i Pariz predstavlja kao “glavni nosač križa u Europi” iako se radi o sredini koja ne samo da je prva, prije nekoliko stoljeća, odvojila crkvu od države nego je po broju prakticirajućih vjernika (kršćana) pri samom dnu europskih statistika pobožnosti. Isto vrijedi i za Italiju, čiji se glavni grad Rim predstavlja kao neko mitsko uporište kršćanstva i križara, čijim je osvajanjem i rušenjem ISIL opsjednut na način na koji su to možda bili neki arapski vladari u ranom srednjem vijeku. No u tim spoznajnim magnovenjima činjenice ne igraju nikakvu ulogu.

Ciljana skupina kojoj se ISIL obraća na ovaj način često ne raspolaže dovoljnim spoznajnim kapacitetima koji bi takve imaginativne konstrukte stvarnosti kontekstualizirali, procesirali i o njima kritički razmišljali, niti je činjenice uopće zanimaju.

ISIL je populistički pokret koji se nastoji prikazati kao revolucionarna i avangardna snaga koja ispravlja nepravde i sveti se za poniženja iz prošlosti koja je pretrpjela identitetska zajednica za koju tvrdi da je predstavlja i da se za nju bori. Zato je moguće da za jedan broj ekonomski i društveno uskraćenih i inferiornih, ponekad nestabilnih, ranjivih i dezorijentiranih ljudi, ISIL predstavlja pesnicu osvete koja uzvraća za nanesenu nepravdu – stvarnu ili umišljenu, na način na koji oni sami to nikada ne bi mogli. Zato takvi ljudi likuju kada vide uplašene, uplakane i okrvavljene građane Pariza ili Bruxellesa jer u njihovom očaju i poniženju doživljavaju zadovoljštinu za vlastita uskraćenja i nemoć.

U akte nasilja kojima svjedočimo u svijetu, Europi i u regiji angažiraju se osobe nadahnute i osnažene ISIL-ovom ideologijom. One često dolaze

s društvenih i ekonomskih margina, s kriminalnom prošlošću, kao dileri ili ovisnici o narkoticima, obiteljski nasilnici, često i sami porijeklom iz rasturenih obitelji, ali i kao žrtve diskriminacije, poniženja i nasilja, uključujući seksualno. ISIL do tih osoba dopire personaliziranim porukama, kojima se uspostavlja korelacija s njihovim osobnim iskustvima nepravde, uskraćenja ili odbačenosti.

ISIL vješto koristi strateško i javno komuniciranje, razumije važnost i moć društvenih mreža, često bolje i efikasnije nego države i službe koje se protiv njega bore. Poruke ISIL-a su jasne, precizno sročene i usmjerene prema unaprijed određenim ciljanim skupinama.²⁵

Uz to, ISIL-ovci su, barem za propagandne svrhe, koreografirani i “modno osviješteni” – usklađeno obučeni u crno, naoružani modernim oružjem i obično za volanima neizbježnih Toyota s pogonom na sva četiri kotača. Za znatan broj mladih, u raznim dijelovima svijeta, uključujući i BiH, sve je to *cool* i seksi. U nedostatku drugih ili vidljivijih vrijednosnih modela, to je za mnoge priželjkivan i jedini ostvariv društveni uzor.

ISIL-ov ideološki narativ sugerira kako je krajnji cilj isprovocirati globalnu konfrontaciju i završni obračun kršćanske i muslimanske vojske iz kojega će muslimani izaći kao pobjednici i urediti svijet kao globalni kalifat, te tako spremno dočekati dolazak Sudnjeg dana, odnosno smaka svijeta.

ISIL nema cilj koji je postavljen u objektivnoj stvarnosti i ponaša se kao tipični kult smrti. Smrt je sama sebi i cilj i smisao jer odvodi u vječnost. Pred onima koji su na pravoj strani otvorit će se vječiti užici i naslade raja. Pred onima na suprotnoj strani otvorit će se vrata pakla i vječitih muka.

Suštinski, u tom narativu nema ničeg novog. Povijest je prepuna primjera vjerskih sljedbi koje su sebe doživljavale kao izabrane i jedine prosvijetljene Božjom porukom i nalogom. Život na ovome svijetu smatrali su prolaznom epizodom čiji je glavni cilj sebe i druge pripremiti za (skori) dolazak Sudnjeg dana i ulazak u vječnost, u kojoj će uživati u svim nagradama za odricanja koja su izdržali za života.

Zanimljivo je ipak kako i u 21. stoljeću nesposobnost pojedinih segmenata društva da razumiju izazove moderniteta i s njima se uspješno suoče za posljedicu još uvijek ima pokušaj da se sadašnjost uredi po vrijednosnim i socijalnim modelima iz idealizirane i mitologizirane davne prošlosti. I dok se u jednom dijelu svijeta model za izlazak iz svakodnevnih situacija traži u odgovoru na pitanje “Šta bi Isus uradio” (*What Would Jesus Do – WWJD*) u takvim okolnostima, na drugim mjestima odgovori na istu vrstu izazova traže

²⁵ Charlie Winter, “‘The Virtual ‘Caliphate’: Understanding Islamic State’s Propaganda Strategy”, Quilliam, 2015.

se u oponašanju prakse poslanika Muhammeda i prvih generacija njegovih sljedbenika.

Primjetno je kako ljudi, posebno mladi, pojačano osjećaju potrebu da ih se vodi, da slijede nekog mentora čije bi im znanje dalo sigurnost koju sami nemaju i omogućilo da kroz izazove svakodnevnice prolaze bez dvojbi o tome da li su pogriješili i da li su nekim prijestupom počinjenim u ovozemaljskom životu umanjili izgleda da zarade vječnost u raj. ²⁶

Svojim narativom i percepcijom o sebi kao snazi koja beskompromisno i brutalno administrira pravdu na Zemlji, onako kako su to činili prvi sljedbenici poslanika Muhammeda, ISIL je u očima mnogih postao upravo takva vrsta mentora. Iz perspektive tih ljudi, pristajanje uz ISIL, fizički ili ideološki, po automatizmu jamči ispravnost svakog životnog izbora i nagradu u vječnosti.

Ideolozi ISIL-a i sličnih pokreta su na osnovama islamske tradicije, historijskih modela življenja islama i tadašnjih pravnih rješenja, ali izvađenih iz konteksta i bez dosljednog razumijevanja, razvili vjersku argumentaciju koja se možda najbolje može nazvati pseudoteologijom koja se bez ikakvog obzira i nasilu pokušava pretočiti u novu realnost. Ona počiva na hiperreligioznosti njegovih fanatiziranih sljedbenika koji islamsko učenje zloupotrebljavaju kako bi ostvarili svoje ideološke i političke ciljeve. Njihova slika svijeta počiva na crno-bijeloj matrici, zato njihovi sljedbenici prihvataju samo argumentaciju niskog nivoa kompleksnosti koja se uklapa u njihovu sliku svijeta. Ta njihova "rješenja" nagomilanih problema muslimanskog svijeta, ali i njihovo razumijevanje vjere, islamske tradicije i pravnih propisa, toliko su simplicistički postavljena da se slabo obrazovanim, neiskusnim i na površnost naviklim mladim ljudima čine očitim i uvjerljivim. Zato je jako bitno prvo razumjeti ovaj mobilizirajući narativ, a zatim i razviti kontranarativ i pokazati kako kontekst tako i kompleksnost nastanka islamskih propisa i praksi življenja islama. To je zadatak kako za islamske teologe tako i za sociohistoričare i sociologe religije.

Bosna i Hercegovina u planovima ISIL-a

Za procjenu sigurnosne prijetnje ove vrste bilo bi važno razumjeti i kako ISIL gleda na Bosnu i Hercegovinu, odnosno kakvo je mjesto toj zemlji namijenjeno u ISIL-ovim planovima. Sudeći po mapi utopijskog globalnog ka-

²⁶ Takve "mentorske intervencije" u bosanskohercegovačku svakodnevnicu sve su više prisutne na internetu i društvenim mrežama. Na YouToube servisu, kroz savjete formalnih autoriteta, može se lako doznati "da li žena smije nositi šarenu haljinu s crvenim cvjetićima", "smije li muž spavati istovremeno s dvije žene", "da li je ženi dopušteno da sama putuje automobilom", "smije li se ići na more", "smije li žena nositi naočale", "smije li žena trenirati karate", "smije li dijete trenirati nogomet", "smije li žena koristiti parfem", "da li je dopušteno imati pticu za kućnog ljubimca"...

lifata, BiH bi trebala biti njegov sastavni dio, kao i značajan dio južne, jugoistočne i zapadne Europe.

Iako je izravno ne spominju, čini se kako ključni strateški dokumenti ISIL-a ne smatraju Bosnu i Hercegovinu prostorom na kojem treba pribjeći korištenju masovnog i neselektivnog nasilja na način na koji ISIL, izravno ili posredno, potiče sljedbenike u Francuskoj, Belgiji i drugim zemljama.

Jedan od ISIL-ovih ključnih strateških dokumenata – *Upravljanje zvjersvima*, dijeli “nevjernički dio svijeta” izvan kalifata u tri skupine država – (1) zemlje gdje uvođenjem brutalnog terora i upravljanim nasiljem treba zbaciti vlasti i provesti islamsku revoluciju, (2) zemlje koje treba iscrpljivati dugotrajnim terorom i potpuno ih oslabiti, i (3) zemlje u kojima ne treba provoditi nasilnu revoluciju, nego ih koristiti za odmor i okrepu ratnika, skrivanje ili transfer boraca prema zemljama Europske unije ili iz nje, kao i za misionarske (prozelitske) aktivnosti koje bi olakšale i ubrzale ideološku pripremu i vrbovanje novih sljedbenika.

Slučajno ili ne, ranije opisan karakter terorističkih aktivnosti u Bosni i Hercegovini od pojave ISIL-a do danas kao da potvrđuje ovu kategorizaciju BiH u treću skupinu zemalja u ISIL-ovoj viziji svijeta.

Nefunkcionalna država i neuspjelo društvo

Pokušaj uspostave funkcionalne države u BiH više od 20 godina usporen je postupnom institucionalizacijom privremenosti političkih rješenja. U međuvremenu, zemlja je prošla kroz proces koji je i drugdje obilježio propale pokušaje demokratske i ekonomske tranzicije. Političke elite dovoljno su rano prepoznale da bi tranzicija mogla uspostaviti pravedniji model raspodjele društvenog bogatstva, pa su na vrijeme blokirale reformske procese, a pristup resursima osigurale isključivo za sebe i svoje klijente (stranačke, rodbinske i zemljačke). Umjesto pravednijeg udjela u raspodjeli ograničenog bogatstva, građanima je ponuđena zamjenska vrijednost, nepotrošiva i neograničena – identitet, sveden na naciju, religiju, jezik i teritorij.

Unutrašnji “narcizam malih razlika” u BiH, utemeljen na magnovenjima infantilno idealiziranih i mitologiziranih interpretacija prošlosti i etnogeneze, proizveo je društvo svedeno na identitete i dominaciju etnocentričnog uma. Vlastiti kolektivni identitet doživljava se kao apriorno uzvišen, neupitno dobar i, posebno – stradalnički. Kolektivno žrtvovništvo, u prošlosti i sadašnjosti, jedna je od temeljnih odrednica svake ovdašnje identitetske matrice. Pokušaj razumne introspekcije i kritičkog promišljanja o “sebi i svojima” vidi se i tumači kao udar iznutra – kao arhetipski čin izdaje. Bilo kakvo propitkivanje “sebe i svoga”, takva svijest tumači kao ključan dokaz slabosti.

Neuspjela država u BiH potiče nastanak fragmentiranog i polariziranog društva koje gubi unutrašnji kapacitet da reafirmira vrijednosni sistem i norme na kojima je ranije počivalo te da spriječi njihovo daljnje urušavanje. Osjećaj gubitništva i inferiornosti generira duboke osobne i kolektivne frustracije.

Očekivati od takvog društva da samostalno proizvede vrijednosni kontranarativ za odvratanje od radikalizacije u nasilni ekstremizam, bilo kojeg ideološkog određenja, nerealno je i naivno.

Promijenjen pristup europskoj integraciji BiH – prilagođen kompleksnoj sadašnjosti i usmjeren na prevenciju neželjenih (sigurnosnih i drugih) posljedica u budućnosti – mogao bi pomoći afirmaciji privlačnog društvenog modela utemeljenog na univerzalnim vrijednostima.

Bilo bi dobro kada bi takav pristup omogućio ranije otvaranje pregovora o poglavljima 23 (Pravosuđe i temeljna prava) i 24 (Pravda, sloboda, sigurnost) za pristup BiH Europskoj uniji. Radi se o najzahtjevnijim reformskim procesima, čija je provedba od presudne važnosti za uspostavu odgovornog i uspješnog društva. Reformirano pravosuđe, depolitizirana, kompetentna i odgovorna javna uprava, suzbijanje korupcije i sigurnost građana njegovi su glavni oslonci.

Europska unija ne bi trebala odustati od uvjetovanosti bosanskohercegovačkog pristupnog procesa, ali bi morala pravovremeno odgovoriti na izazove (sadašnje i buduće) koje ovdje producira sraz neuspjele države, gubitničkog društva i redukcionističkih ideologija. Ranije otvaranje pregovaračkih poglavlja 23 i 24 čini se kao važan i ostvariv korak ka postizanju toga cilja.

Da bi se sve ovo dogodilo, bosanskohercegovačke političke elite moraju prekinuti dvoličan odnos prema europskoj integraciji zemlje i opredijeliti se za interes građana.

Bio bi to značajan doprinos prevenciji radikalizacije u nasilni ekstremizam.

Završna procjena

Uzmu li se u obzir navedeni faktori, uz znatnu mjeru nužnog opreza, moglo bi se pretpostaviti da je BiH trenutno manje izložena opasnosti od ne-selektivnih ili koordiniranih napada na “meke mete” poput onih u Parizu i Bruxellesu, a čiji bi cilj bio ubiti i zastrašiti što više ljudi. Međutim, zdrav razum nalaže da se mogućnost upravo takve vrste napada nikada ne može potpuno isključiti.

U ovom trenutku čini se da BiH i dalje ostaje izložena pojačanom riziku od selektivnih napada na simbole sekularne države i međunarodne ciljeve, a koje bi mogli izvesti ISIL-om nadahnuti domaći akteri, pojedinačno ili u skupini. Iz perspektive napadača ovakav izbor meta polazi od pretpostavke da su

država (posebno policija i vojska) i stranci u njoj općenito omraženi. Udar na takve ciljeve ne bi uzrokovao žrtve među civilima, koji se smatraju potencijalnom bazom za podršku, i bilo bi ga lakše opravdati uobičajenim narativom koji ISIL koristi u ovakvim slučajevima. Dio domaće javnosti svakako se već potvrdio kao sklon relativizaciji i opravdavanju ranijih terorističkih napada u Parizu i Bruxellesu.

Znajući važnost žrtvovništva u mobilizacijskom narativu ISIL-a, nije potpuno isključeno da bi se takav napad mogao dogoditi u Republici Srpskoj. Upornost kojom dio političke elite i javnosti u tom dijelu Bosne i Hercegovine i dalje poriče ratne zločine i afirmira njihove počinitelje olakšala bi napor apologetima ISIL-om motiviranog nasilja da takav napad opravdaju i relativiziraju prethodnim zločinima nad muslimanima.²⁷ Retorika dijela političke elite u Republici Srpskoj nekada se čini kao sračunata da isprovocira upravo takav ishod koji bi onda mogao biti kapitaliziran kao presudni argument u naporima za proglašenje secesije od (“muslimanske”) Bosne i Hercegovine. Upravo zbog toga, visoki zapadni diplomat upozorio je u aprilu 2016. godine predsjednika Republike Srpske Milorada Dodika da njegovo javno afirmiranje Radovana Karadžića, nepravomoćno osuđenog pred Haškim tribunalom na 40 godina zatvora zbog genocida i zločina protiv čovječnosti tokom rata u BiH (1992-1995), podriva napore koje jedna velika europska država ulaže u suzbijanju terorizma.²⁸

Više indikatora upućuje i na mogućnost da bi se na udaru skupina ili osoba nadahnutih ili navođenih ISIL-om mogli naći službenici i objekti Islamske zajednice u BiH. Javni istupi poglavara IZ-a reisu-l-uleme Huseina Kavazovića, koji kontinuirano i nedvosmisleno osuđuje odlaske na strana ratišta i teror nad nedužnima, već su ga izložili javnim prijetnjama smrću.²⁹ Poseban

²⁷ Motivacijskim narativom ISIL-a snažno dominiraju reference na nepravdu, patnju i stradanja muslimana kroz povijest. U ISIL-ovim propagandnim materijalima kao primjer takvog žrtvovništva navodi se stradanje muslimana u ratu u BiH (1992-1995) i posebno genocid u Srebrenici.

²⁸ Iz razgovora sa zapadnim diplomatom koji je želio ostati anonimn. Do sličnog zaključka, u nešto drugačijim okolnostima, u isto je vrijeme došlo i više od stotinu američkih stručnjaka za sigurnost koji su upozorili kako “antimuslimanska retorika predstavlja prijetnju nacionalnoj sigurnosti jer podriva napore u borbi protiv radikalnog islamizma”. Za više o ovome, vidi Radha Iyengar, “Anti-Muslim Rhetoric Is a National Security Threat,” RAND 13 April 2016, <http://www.rand.org/blog/2016/04/anti-muslim-rhetoric-is-a-national-security-threat.html>, (pristupljeno 20. 4. 2016.).

²⁹ “Prijetnje smrću reisu Kavazoviću, Gološu i Hadžiću”, N1, 4. 1. 2016., <http://ba.n1info.com/a76169/Vijesti/Vijesti/Prijetnje-smrcu-reisu-Kavazovicu-Golosu-i-Hadzicu.html> (pristupljeno 5. 1. 2016.), “Zbog kritikovanja ISIL-a: Fanatici prijete smrću reisu Kavazoviću i hafizu Gološu!”, *Slobodna Bosna*, 4. 1. 2016., <http://www.slobodna-bosna.ba/vijest/25757/>

bijes pripadnika i simpatizera ISIL-a izazvala je odluka reisa Kazazovića da se 16. novembra 2015. godine za pet minuta odgodi početak učenja ezana u svim džamijama u BiH i dijaspori kako bi se omogućilo zajedničko odavanje počasti žrtvama terorističkog napada u Parizu, zakazano toga dana u podne.³⁰

Inicijativa Islamske zajednice za ukidanje paralelnih džemata, i općenito za obavljanje vjerske službe mimo znanja i odobrenja IZ-a, dodatno je antagonizirala militantne selefijske komune u BiH. Još od ranije na njihovom su udaru bili imami Islamske zajednice, isprva u manjim sredinama. Preseljenjem militantnih selefijskih komuna bliže urbanim središtima, ovakvi se incidenti počinju događati i u većim gradovima, uključujući Sarajevo. Uz obitelj, imami su često najmoćnija prepreka ideološkoj radikalizaciji i uvlačenju, posebno mladih ljudi, u krugove kojima dominira svedeno i anakrono shvaćanje svijeta i islama. Zato ih, kao i obitelj, ISIL želi eliminirati kao potencijal za odvratanje od radikalizacije.

Ovaj antagonizam prema imamima nije slučajna, niti je ograničen samo na Bosnu i Hercegovinu. "Ubijte imame kufra (nevjernika)", poziv je što ga je ISIL krajem aprila 2016. godine objavio u časopisu *Dabiq*, svojoj glavnoj medijskoj platformi.³¹ Sljedbenici se tu podsjećaju kako im je obaveza iseliti se u kalifat ili na drugim mjestima ubijati nevjernike i otpadnike, "uključujući imame kufra koje treba učiniti primjerom drugima jer su prema Šerijatu opravdana i obavezna meta". Kako bi sljedbenicima olakšao izbor meta, ISIL

zbog_kritikovanja_isil_a_fanatici_prijete_smrcu_reisu_kavazovicu_i_hafizu_golosu.html (pristupljeno 5. 1. 2016.), "Pripadnik ISIL-a Amir Selimović prijeti da će reisa 'zaklati' nasred Bašćaršije", *Dnevni avaz*, 20. 2. 2016., <http://www.avaz.ba/clanak/221275/pripadnik-isil-a-amir-selimovic-prijeti-da-ce-reisa-zaklati-nasred-bascarsije> (pristupljeno 21. 2. 2016.).

³⁰ "Reisu-l-ulema Kavazović: U ponedjeljak se ezani uče u 12 sati i pet minuta", Radio Sarajevo, 15. 11. 2015., <http://radiosarajevo.ba/novost/207145> (pristupljeno 15. 11. 2015.), "IZ BiH povodom Dana žalosti: Ezani će se učiti u 12:05 sati", Klix.ba, 15. 11. 2015., <http://www.klix.ba/vijesti/bih/iz-bih-povodom-dana-zalosti-ezani-ce-se-uciti-u-12-05-sati/151115069> (pristupljeno 15. 11. 2015.). I prije napada na Pariz čelnik Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, reisu-l-ulema Husein Kavazović svojim je javnim istupima antagonizirao ovu ideološku mikrozajednicu. Među rijetkima u BiH kontinuirano je i nedvosmisleno u javnosti osuđivao zloupotrebu islama i njegovog učenja. Kavazović je još u ljeto 2013. godine osudio odlaske u "sektaške ratove za tuđe interese". Početkom septembra 2014. javno je (ali uzalud) pozvao ISIL da poštedi život britanskog humanitarca Davida Hainesa. U svojim osudama odlazaka na strana ratišta reis Kavazović je izašao izvan domene vjerskog poglavara javno se založivši za oduzimanje bosanskohercegovačkog državljanstva stranim borcima. U januaru 2015. oštro je osudio teroristički napad na redakciju satiričnog magazina *Charlie Hebdo* u Parizu.

³¹ "Kill the Imāms of Kufr in the West," *Dabiq* #14, 13 April 2016., <https://www.clarionproject.org/docs/Dabiq-Issue-14.pdf> (pristupljeno 23. 4. 2016.).

je objavio i imena dvadeset dvojice selefijskih i sufijskih autoriteta, kao i članka Muslimanskog bratstva iz više zemalja, koje treba ubiti.³²

Časopis *Rumiyah* (Rim), medijski nastavljajući *Dabiq* (koji je ugašen kada je ISIL izgubio kontrolu nad istoimenim gradom) u svom osmom broju, s početka aprila 2017. godine, u verziji lokaliziranoj na bosanski jezik (jedan od deset jezika na kojima se objavljuju tekstovi) objavio je tekst naslovljen "Ubijajte imame kufra na Balkanu". U njemu se od sljedbenika u regiji izričito traži da ubiju osmoricu domaćih, uglavnom selefijskih autoriteta, čija se puna imena i prezimena navode u tekstu. Njima se na teret stavlja približavanje "neislamskoj zajednici u Bosni i podržavanje dobrih odnosa sa istom", kao i to što podržavaju i pozivaju izlazak građana na izbore. Kao njihov neoprostiv grijeh navode se kritiziranje Islamske države, "pljuvanje po mudžahidima" i služenje "učenjacima zla". Zbog svega navedenog vodeća medijska platforma ISIL-a nalaže sljedbenicima da se s ovim "otpadnicima od vjere" obračunaju tako što će ih "klati, dizati u zrak, pregaziti vozilom ili dokrajčiti na neki drugi način. Sve to kako bi se zaustavio otrov koji šire i zlo kojim mijenjaju Allahovu vjeru i čine fesad na Zemlji, te kvare srca muslimana. Ubijajte ih, jer zaista je njihovo ubijanje važnije od ubijanja samih krstaša! Podržite mudžahide Islamske države gdje god bili i odsijecajte sve glave koje krstaši podržavaju protiv njih!"³³

Ovo pozivanje na tekfirsku doktrinu kojom se nalaže i opravdava proglašavanje nevjernicima i kažnjavanje svih koji ne prihvaćaju ideološku matricu ISIL-a, uključujući druge muslimane, nalaže nužan oprez i brigu za sigurnost službenika i imovine Islamske zajednice u BiH, ali i neformalnih autoriteta koji djeluju izvan službenih struktura IZ-a.

Koliko je taj oprez nužan svjedoči razmišljanje jednog od čelnih ljudi u Bosni i Hercegovini zaduženih za borbu protiv terorizma koji je, uz uvjet da ostane anonimn, autoru ovog teksta izjavio: "Bojim se da će se sljedeći napad dogoditi u džamiji."

Bilo bi neodgovorno i neutemeljeno nagovještavati eskalaciju ovakve vrste nasilja u BiH. No podjednako neodgovorno bilo bi i posve isključiti mogućnost da bi se takvo što ovdje moglo dogoditi. "ISIL želi da se nešto događa posvuda i u isto vrijeme", upozorio je nedavno jedan povratnik iz Sirije.³⁴

Nema sumnje da ISIL želi dodatno omasoviti (engl. *crowdsource*) terorizam na globalnoj razini te agresivnim ideološkim prozelitizmom proširiti

³² ISIL je aprilsko izdanje *Dabiq* naslovio "Murtedska (otpadnička) braća" misleći na Muslimansku braću, *Dabiq* #14, isto.

³³ "Ubijajte imame kufra na Balkanu", *Rumiyah* # 8. 4. 2017., str. 12-15.

³⁴ Hubert Gude and Wolf Wiedmann-Schmidt, "Back from the 'Caliphate': Returnee Says IS Recruiting for Terror Attacks in Germany," *Spiegel*, 16 December 2015.

bazu iz koje se vrbuju budući teroristi. Prihvatimo li kao utemeljenu procjenu više sigurnosnih službi da se na ratištima u Siriji i Iraku nalaze ratnici iz 120 od ukupno 193 države članice Ujedinjenih naroda, uz nužan oprez, možemo govoriti o zametku globalne pobune.

Ne čini se realnim očekivati da bi lokalizacija ovog globalnog trenda mogla zaobići Bosnu i Hercegovinu. Iako su odlasci građana Bosne i Hercegovine u Siriju i Irak gotovo zaustavljeni, izvjesno je da će zemlja i dalje ostati izložena sigurnosnim izazovima koje će proizvoditi ideološka matrica militantnog selefizma. Pojavnost tih izazova vremenom će se mijenjati, ali će i dalje ostati podređena postizanju istih ciljeva.

Jedan od najvažnijih je produbljivanje podjele svijeta na vjernike i nevjernike, kako ih vidi ISIL, i nestanak takozvane sive zone islama u kojoj muslimani još uvijek vjeruju u mirnu i konstruktivnu koegzistenciju sa svojim nemuslimanskim susjedima. Upravo takvi muslimani i njihov "islam srednjeg puta", odnosno umjerenosti, prepreka su pripremi završne, apokaliptične konfrontacije vojski vjernika i nevjernika i dolasku Sudnjeg dana, kakvu ISIL najavljuje i nastoji je ubrzati. Zato kampanje terorističkih napada, poput onih u Parizu i Bruxellesu, nisu akti ISIL-om nadahnutog bezumnog nasilja. To je sračunata i brutalna taktika čiji je cilj potaći dodatni antagonizam građana i vlasti prema islamu kako bi se muslimane koji tamo žive konačno privoljelo da se odreknu Zapada i priključe ISIL-u. To bi onda trebalo omogućiti konačnu polarizaciju zaraćenih snaga pred završnu bitku ljudske povijesti.

Islam srednjeg puta već je stoljećima temeljna vrijednosna, identitetska i životna odrednica muslimana Bosne i Hercegovine. Zato je realno očekivati da ta tradicija i država koja je omogućuje i dalje ostanu na udaru ISIL-ovog narativa smrti i akcija onih koji se tim narativom nadahnjuju.

GLOBALIZATION OF TERRORISM AND DANGER BY BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

This chapter looks into the key trends and patterns in globalization of terrorism and how they may affect Bosnia and Herzegovina (BiH), and the Western Balkans. The most obvious link to such developments over the last few years (2012-2016) was the foreign fighter phenomenon, namely departures of Bosnians to the civil war in Syria, and later Iraq. The returning war veterans, those who failed to join them and have instead stayed at home, as well as the ideology that they had all been radicalized and recruited on, must be considered as key elements in any terrorist threat assessment in BiH. While departures from BiH to Syria and Iraq have gradually ceased and eventually stopped in 2016, the underlying ideological narrative that had motivated dozens of foreign fighters is still very visible and viable in BiH. On the other hand, Bosnian society seems passive and reluctant to respond to challenges posed by this radical ideology. Dysfunctional state, and its failing society could therefore conduce terrorism, leaving law enforcement agencies and judiciary as its last line of defense.

Key words: terrorism, foreign fighters, Syria, ISIL, BiH